

Pedagogická psychologie

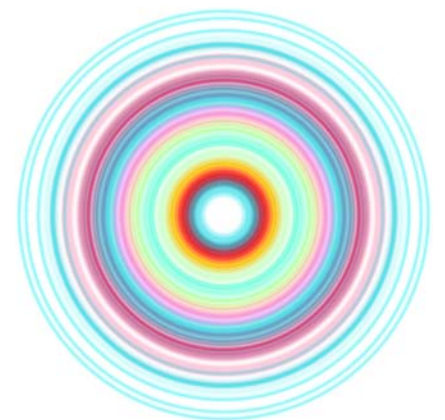
Jaro 2008

Mgr. Mojmír Snopek, katedra podnikového
hospodářství EsF, katedra psychologie PedF,
Fss MU Brno

snopek@fss.muni.cz

mob: 604 441 091

Tvořivost (kreativita) a její rozvíjení

Pojem tvořivost

- hovoří se o kreativě (pochází z řečtiny, kde má významy: plodit, rodit, tvořit)
- jako synonyma se často uvádějí pojmy: originalita, divergentní myšlení, invence, fantazie, intuice:
- **Kreativita**, z lat. creo = tvořím, plodím, rodím
- **Originalita** = něco nového, neobvyklého
- **Heuristika** = z řec. heurisko = nalézám, postupy, metody, techniky pro hledání řešení obtížných úloh

Definice tvořivosti

- **E. P. Torrance:** „Tvořivost je proces produkování hypotéz, jejich verifikace a komunikace výsledků. Tato definice v sobě zahrnuje tvorbu něčeho nového, něčeho, co jedinec předtím nevěděl anebo co předtím neexistovalo. Zahrnuje v sobě též takové věci jako invence, objevování, zvědavost, představivost, fantazie, experimentování, manipulace atd. Tvořivé myšlenky se stávají evidentními prostřednictvím takových věcí jako: vědecké teorie, vynálezy, kvalitnější výrobky, romány, básně, projekty, sochy atd.“
- **C. Rogers:** „Tvořivý proces je takový, ve kterém se prostřednictvím činnosti objeví nový vztahový produkt, vyrůstající z jedinečnosti individua na straně jedné a věcí, událostí, lidí anebo podmínek jeho života na straně druhé.“
- **M. Zelina:** „Tvořivost je taková interakce subjektu s objektem, při které subjekt mění okolní svět, vytváří nové, užitečné a pro subjekt, referenční skupinu anebo populaci významné hodnoty.“
- **J. Hlavsa:** „Tvořivost je forma lidské činnosti, která přináší něco nového, originálního a současně společensky užitečného.“

Struktura tvořivosti (Klapková)

- Tvořivá osobnost----Tvořivý proces----Tvůrčí produkt

Tvořivá osobnost

- Za hlavní faktory tvořivé osobnosti jsou považovány **intelektové (kognitivní)** a **mimointelektové** vlastnosti:
- Tvořivé myšlení, které je syceno tvořivým vnímáním a tvořivou fantazií.
- Základem tvořivého myšlení je podle J. P. Guilforda **divergentní myšlení**, to je myšlení, které jde různými směry a hledá různé způsoby řešení. **Konvergentní myšlení** spojoval s tradičním pojetím inteligence a považoval je za reproduktivní a netvořivé. Poslední výzkumy však ukázaly, že divergentní a konvergentní myšlení v reálných podmínkách neoperují odděleně, ale ve vzájemné interakci.

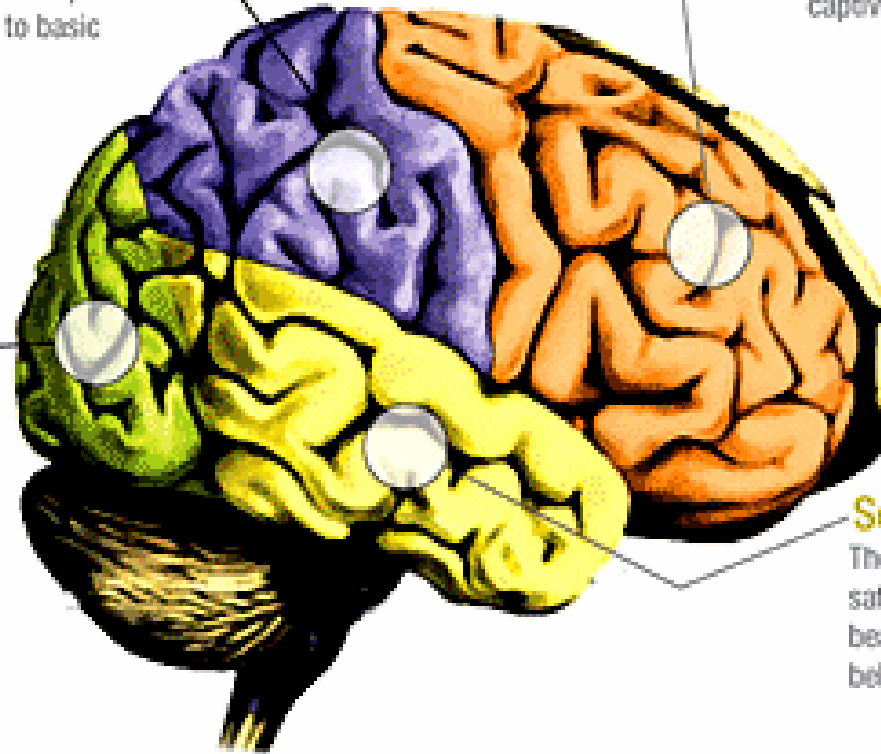

Analytical

This part of the creative minds craves data, structure and organization. The analytical portion dissects research input and looks for patterns that point to basic human needs and behaviors.

Curious

The curious portion tends to ask "why"—more than once. This part is willing to try and experience anything if it means gaining a better understanding of the problem—it thrives on observation and immersion.

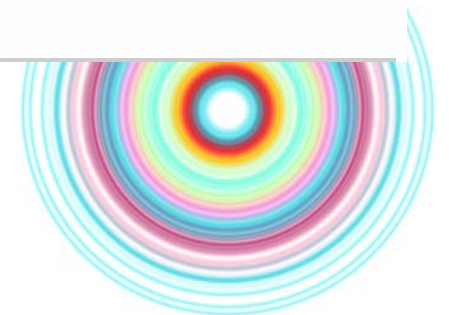

Expressive

The expressive side desires to tell stories and narratives in compelling fashion. This portion seeks to attract, engage and captivate an audience.

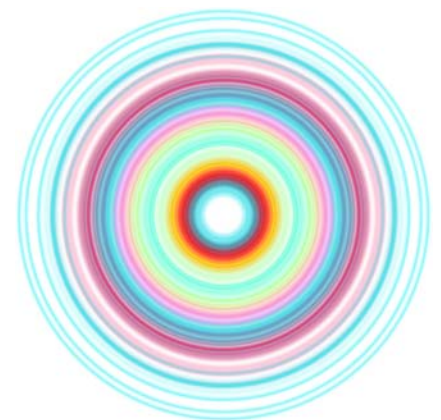
Sensual

The sensual side seeks to satisfy all the senses. Aesthetics, beauty and form are driving forces behind the sensual.

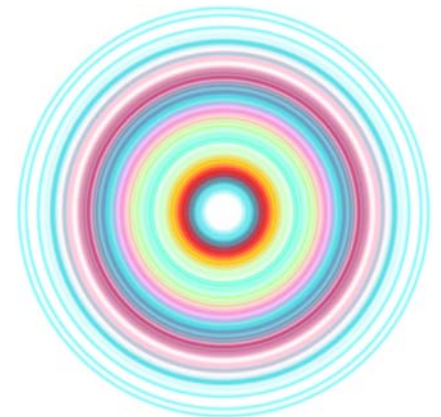
Kognitivní/intelektové faktory tvořivosti

- Faktorovou analýzou J. P. Guilford vyčlenil 6 intelektových schopností charakterizujících tvořivost člověka:
 - fluence
 - flexibilita
 - originalita
 - senzitivita
 - restrukturace
 - elaborace

Fluence

- bohatost, plynulost, kvantita myšlenek a představ, schopnost uvolnit tok nápadů, námětů, možností, nebo alternativ řešení
- J. P. Guilford uvádí 4 složky fluence:
 - slovní
 - asociační
 - vyjadřovací
 - myšlenková

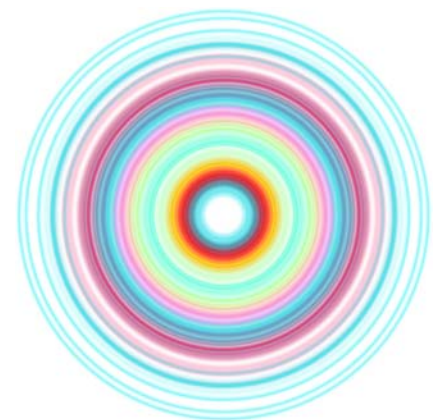
Flexibilita

- pružnost myšlení proti rigiditě, strnulosti, stereotypnosti myšlení, jedná se o duševní pohyblivost, schopnost měnit východiska řešení, dívat se na problém z různých hledisek, překonávat návyky a stereotypy.
- J. P. Guilford rozeznává její 2 druhy:
 - spontánní – subjekt není nucený být flexibilní, typické jsou skoky z jedné kategorie do druhé
 - adaptivní – subjekt nemůže vyřešit problém bez flexibility

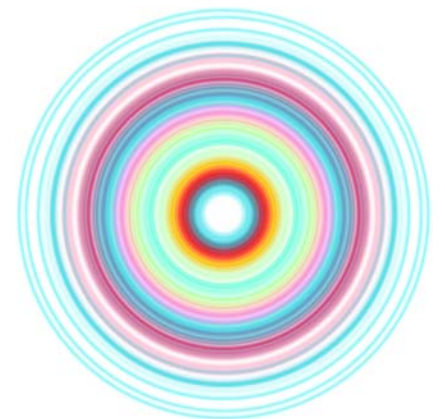
Originalita

- schopnost produkovat nové, neobvyklé, odlišné, zvláštní myšlenky řešení, odpovědi, které se zakládají na „vzdálených“ asociacích, anebo jsou vtipné a vyznačují se překvapující vynalézavostí

Restrukturace/Redefinice

- schopnost předělávat, transformovat a reorganizovat již vytvořené. Schopnost použít staré poznatky novým způsobem, změnit funkci předmětu anebo jeho části; modifikovat, redefinovat informace.

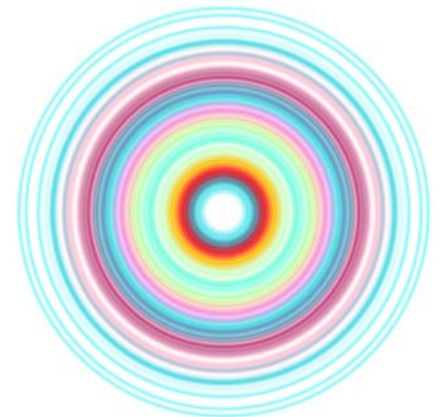
Senzitivita (citlivost na problémy)

- schopnost intenzivně vnímat a hodnotit prostředí, vidět mezery, nedostatky v řešení, reagovat na možnosti zlepšení, vyhledávat a připravovat problémy k řešení.
 - řešitel buď uvádí nedostatky u věcí běžné denní potřeby anebo jaké problémy vidí v sociálních vztazích a institucích

Elaborace

- schopnost prověřovat, domyslet, rozpracovat detaily řešení, dovést myšlenku do konce (dokončit řešení), elegance řešení
 - obsah testů tvořivosti nemusí být jen sémantický, ale i symbolický, figurální, behaviorální

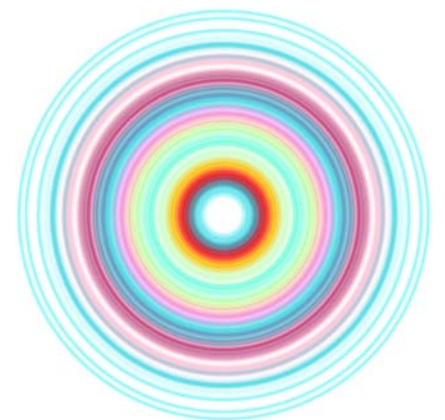
Mimointelektové vlastnosti tvořivosti (J. Holešovský)

- **reflektivita** - snaha poznat, pochopit, objevit, přijít věci na kloub
- **variabilita** - proměnlivost a dynamičnost
- **autonomie** - nezávislost
- **autoregulace** - vědomá kontrola a řízení vlastní činnosti
- **dynamogenie** - činorodost
- **predilekce** - zaujetí, citový vztah k tvůrčí práci
- **imediativita** - bezprostřednost, nespoutanost, snadné odstraňování bariér
- **asertivita** - tendence k sebeprosazování

Tvořivý proces a produkt

- Tvořivost lze charakterizovat jako proces, který se odehrává v člověku na základě vnějších podnětů a vnitřních stavů a jeho výsledkem je produkt; přičemž tento proces a produkt zpětně ovlivňují člověka.

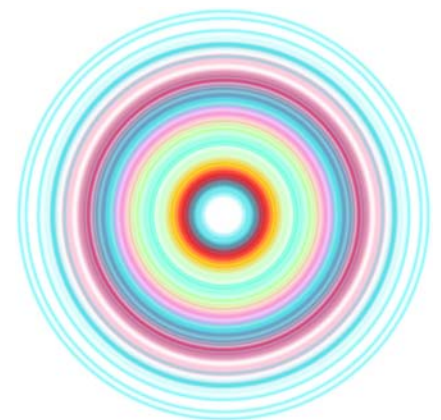
Fáze tvořivého procesu

- nejčastěji uváděné členění tvořivého procesu podle G. Wallasa (1926)
 - **přípravná (preparační fáze)** – celá předcházející příprava člověka (i výchova a vzdělávání) a všechny pokusy řešit problém
 - **inkubační (latentní f.)** – člověk vědomě neuvažuje o problému, mohou se však realizovat nevědomé procesy, které přispívají k řešení problému
 - **iluminační (inspirační f.)** – objevují se nápady a myšlenky, jak vyřešit problém; řešení problému, cíle
 - **ověřovací (verifikační f.)** – vědomé hodnocení, praktická realizace a ověření efektivity řešení problému/výsledků

Tvořivý proces

- Velký význam pro vyučování má ověřovací fáze tvořivého procesu, protože důkaz o správnosti řešení je silným motivačním činitelem pro další učební činnost.
- Musil (1989) navrhuje členění **PASPSA**

PASPSA - Musil

- **P – percepce:** vnímání problémů, protiřečení, ale i podnětů a symbolů
- **A – analýza:** rozbor situace, problému, stanovení cílů
- **SP – syntéza a produkce:** nápadů, alternativ řešení
- **S – selekce:** postupný výběr nejslibnějšího řešení
- **A – aplikace:** uplatnění nápadů vůči překážkám

Tvořivý produkt a jeho druhy

- **Objektivní tvořivý produkt** – absolutní tvořivost, celospolečenská úroveň tvořivosti spojená s talentem v určité oblasti činnosti. Díky své „objektivitě“ má společenský význam pro skupinu nebo pro všechny lidi a posouvá vývoj v dané oblasti dopředu. Jde o takový produkt, jež je který předtím neexistoval (objev, vynález).
- **Subjektivní tvořivý produkt** – nemá takový společenský význam, nepřináší nové, originální výtvary, projevuje se v běžných životních situacích, je nositelem základní životní spokojenosti, má význam pro vývoj osobnosti a pro seberealizaci. Takovéto výtvary produkují hlavně děti. Vznikají v procesu her a učení se.

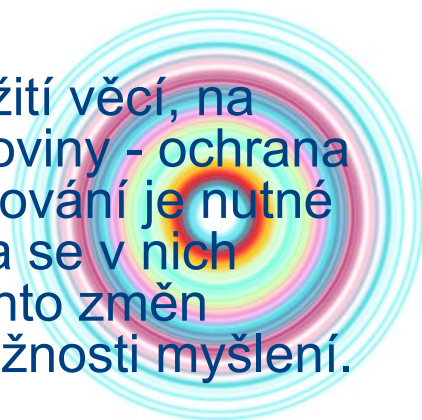
Měření tvořivosti

- Tvořivost člověka se stává měřitelnou prostřednictvím produktů jeho činnosti. Na základě nich možno hodnotit úroveň tvořivých schopností konkrétní osobnosti.
- Mezi nejznámější psychologické diagnostické metody zjišťování tvořivosti patří:
 - Torranceho T.T.C.T. test tvořivého myšlení
 - Schürerův projektivní kresebný test kreativity a osobnosti KREATOS
 - Urbanův test tvořivosti

Měření tvořivosti

- **Měření fluence:** patří sem následující úkoly:
 - Za určitou časovou jednotku **vymyslet co nejvíce slov**, která začínají určitou skupinou písmen (např. roz-).
 - Nebo **uvést co nejvíce slov, která mají podobný význam**. Podnětové slovo je např. tvrdý. Možné odpovědi - pevný, tuhý, drsný atd.
 - Nebo **vyprodukovat co nejvíce nápadů na hypotetickou situaci** - jaké by byly důsledky toho, kdyby lidé neměli potřebu spánku.
 - Hodnocení je jednoduché: spočítají se všechny vymyšlené odpovědi.
- **Měření flexibility:** sem patří:
 - Např. **test neobvyklého použití věcí**.
 - Jedinec má za úkol uvést některá netradiční použití věcí, na která přijde za určitou časovou jednotku. Např. noviny - ochrana před chladem, založení ohně apod. Při vyhodnocování je nutné klást důraz na to, zda jsou odpovědi rozdílné, zda se v nich projevuje změna zaměřenosti myšlení. Počet těchto změn zaměřenosti se potom považuje za ukazatele pružnosti myšlení.

Měření tvořivosti

- **Měření originality:**
 - Např. test, který se označuje jako „**Titulky k příběhům**“ . Příběh: „Nový úředník v obchodním domě objednal před příchodem zimy 100 rukavic, ale zapomněl dodat, že mají být v párech. Obchodní dům má nyní na skladě 100 rukavic na levou ruku.“ K tomuto příběhu má jedinec vyprodukovat titulky. Příklad běžného titulku: „Úředník propuštěný.“ Jako originální jsou hodnoceny titulky, které jsou vtipné, neobvyklé a pouze vzdáleně asociované s příběhem (např. „levý s množstvím levých“ apod.).
- **Měření senzitivity:** pro problémy
 - Patří sem např. **test vidění problémů**. Obsahuje názvy běžných předmětů. Úkolem jedince je uvést problémy, které ho napadnou s uvedenými předměty. Předmět - svíčka. Problémy - jak ji zapálit, jak dlouho bude hořet, co udělat s kapajícím voskem. Skóre představuje počet správných odpovědí, které prezentují postihnutí problémů.

Měření tvořivosti

- **Měření redefinice:**
 - Např. **test spojování předmětů**. Obsahuje seznamy dvojic předmětů, každý jiného druhu. Je třeba spojit je tak, aby z nich vznikl nový předmět. Např. hůl a hřebík lze spojit v oštěp, udici apod. Vyhodnocuje se tak, že za správnou odpověď se bere nový předmět, který je funkční sám o sobě bez použití dalších předmětů.
- **Měření elaborace:** patří sem:
 - **Test vypracování plánu**. Jedinci je předložen náčrtek plánu, do kterého se musí dokreslit detaily, aby se stal účelným. Např. plánek nedokončeného bytu, města, apod.
 - Časový limit pro jednotlivé testy je přesně určen, většinou se pohybuje v rozmezí 2-5 minut. Tyto testy lze použít k zjišťování tvořivých schopností u dětí a dospělých. Lze jimi také formou hry zpestřit různá setkání dětí. Kritéria vyhodnocení a časové limity jsou pro tyto účely postačující. K experimentálním účelům doporučujeme jít k pramenům.

Výzkumy vztahu tvořivosti a inteligence

- v 60. letech E. P. Torrance, J. W. Getzels, P. W. Jackson...
- hodnota koeficientu korelace mezi inteligencí a tvořivostí 0,30 – pouze mírná souvislost
- Vztah mezi inteligencí a tvořivostí je složitý. Testy inteligence měří převážně **konvergentní myšlení**. Tento typ myšlení se uplatňuje v situacích, kdy se požaduje konvenční řešení problému. Tvořivost naopak má spíše vztah k typu myšlení, které je označováno jako **divergentní myšlení**. Pro divergentní myšlení je charakteristické hledání, objevování nových způsobů řešení, vytváření mnohonásobných řešení apod
- Ukazuje se, že tvořiví jedinci v umění, literatuře, vědě jsou **mnohem inteligentnější než netvořiví jedinci**. Zdá se, že jistá minimální úroveň inteligence nad průměrem je nezbytná pro aktualizaci tvořivých potenciálů. Někteří autoři se domnívají, že touto minimální úrovní je **120 bodů IQ**, jiní **135 bodů IQ**. Zatím však tuto hranici nelze spolehlivě určit. Většina autorů se dále domnívá, že nad touto kritickou hodnotou IQ je vztah mezi inteligencí a reálnou tvořivostí přibližně nulový..

Intelligence

- schopnost pamatovat si
- pamatování si obsahu
- zájem o běžné, očekávané
- preferování jistoty
- konvergentní myšlení
- defenzivnost
- kontrolované myšlení

x Tvořivost

- schopnost vynalézat
- produkce nových, originálních myšlenek
- zájem o nové a spekulativní věci
- ochota riskovat
- divergentní myšlení
- otevřenost
- pátrání, méně omezování cíly

Zjištění míry tvořivosti u dětí

- Tvořivost u dětí se zjišťuje speciálními testy, které se liší od testů obecné inteligence.

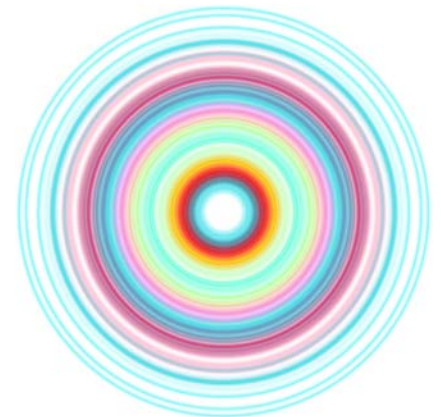
Kreativita se posuzuje např. podle takovýchto úloh:

- Vytvořte co nejvíce vět ze čtyř slov, kde je vždy uvedena první hláska každého slova.
 - Vymyslete názvy krátkého příběhu, který je dán.
 - K předložené hračce má dítě navrhnout, jak by bylo možno ji zlepšit.
- V uvedených úlohách se posuzuje počet řešení, jejich kvalita a originalnost.

Rozvíjení tvořivosti

- Mezi inteligencí a tvořivostí neexistuje vztah přímé úměrnosti, to znamená že neplatí čím inteligentnější dítě, tím i tvořivější. Vysoká úroveň tvořivosti je však doprovázena i vyšší inteligencí.
- Základem pro rozvíjení tvořivosti je navození podmínek pro rozvoj tvořivosti:
 - atmosféra třídy a školy - bezpečná, nekritizující
 - styl vyučování - nevyžadovat jednoznačně správná řešení
 - vedení třídy - ve fázi tvoření nehodnotit, jen usměrňovat, povzbuzovat k vyjadřování
 - osobnost učitele - ne autoritativní
 - vzory k napodobení - nekonformní

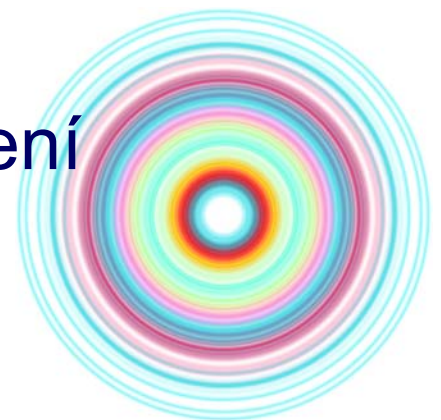
Rozvíjení tvořivosti

- Program rozvoje tvořivosti je založen na tom, aby se mozek zaměřil jiným směrem než je to běžné ve vyučování.
- Při tvořivosti a jejím rozvoji žák vlastně nemá možnost zažít neúspěch, neboť v pravém slova smyslu neexistují správné a špatné odpovědi. Tak má možnost i žák se slabším prospěchem zažít pocit radosti z tvoření, seberealizace v jeho vlastním, jedinečném výtvoru.
- Na podkladě výzkumů tvořivosti je v současné době formulován větší počet metod pro podněcování tvořivého způsobu řešení problémů.
- Tyto metody se také nazývají **heuristické techniky**.
- Heuristické techniky jsou užitečné jak pro učitele tak i pro žáky.

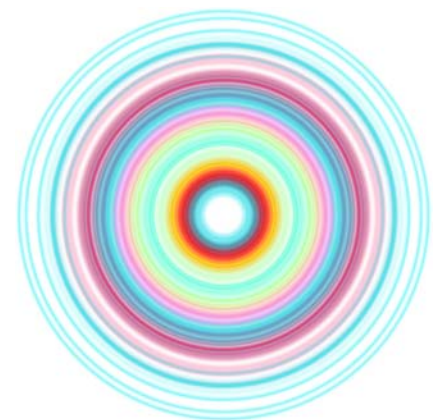
Typy heuristických technik

- Formulování otázek
- Přeformulování problému
- Produkování většího počtu nápadů, návrhů, hypotéz řešení
- Motivace k produkování nápadů
- Překonání tradičního pohledu na jevy
- Spojování různorodých prvků
- Bezděčné asociace
- Uložení problému, odložení jeho řešení

Další metody rozvíjení tvořivosti

- Brainstorming:
- Synektika
- Situační metoda, případová studie
- Inscenační metoda – hraní rolí
- Mentální mapování

Brainstorming

- V překladu „mozková bouře“, autor A. Osborn (1963). Cílem brainstormingu je získat co největší počet řešení daného problému, nápady řešení nehodnotit, ale z kvantity získat kvalitu.
- principy brainstormingu:
 - Oddělení produkce nápadů od hodnocení
 - Kvantita vyvolává kvalitu
 - Synergie – efekt práce lidí ve skupině je vyšší než součet jejich individuálních efektů, výsledky jejich práce se kumulují
- pracuje se ve skupinách, ideální počet je 5 –8 členů. Vyprodukované nápady hodnotíme s časovým odstupem, třídíme je a kombinujeme a hledáme optimální řešení.
- máme různé druhy brainstormingu: např.: písemný brainwriting, individuální, konstruktivní, destruktivní apod.

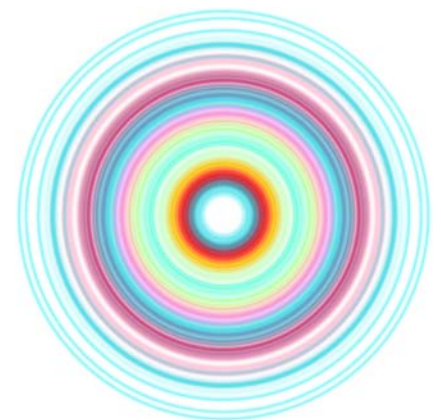
Synektika

- z řec. slova synektadzo = najednou upozorovat. Autor W. J. Gordon. Vychází se z představ a fantazie, z pocitů a emocí, základem je spojování prvků, které zdánlivě nesouvisejí. Pracuje se ve skupinách 5 – 6 osob z různých oborů, aby se zabránilo stereotypnosti myšlení v jednotlivých vědeckých oborech.
- Postup při řešení problému metodou synektiky:
 - nastolení problému
 - určení toho, co je v problému známé a co je neznámé
 - přetvoření neznámého ve známé prostřednictvím analogií
 - přetvoření známého v neznámé prostřednictvím analogií

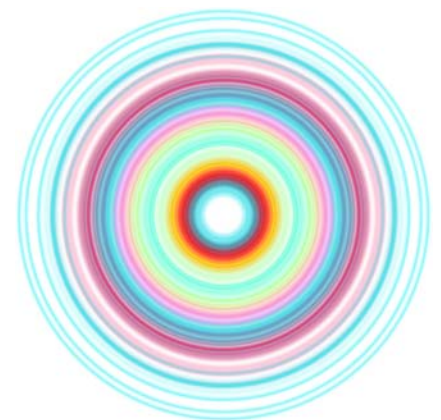
Situační metoda

- nebo **případová studie** – skupina účastníků obdrží popis nějakého případu nebo situace, které má vyřešit, na základě focus group se hledá optimální řešení nebo východisko, které by k řešení vedlo.

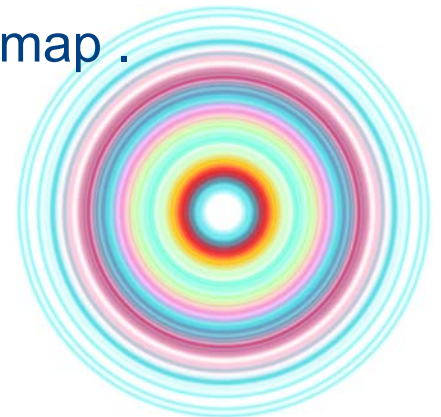
Inscenační metoda

- **dramatizace, hraní rolí.** Účastníci hrají určité role, zinscenují nějakou situaci, která simuluje realitu, nebo nějaký problém. Následuje diskuse, ve které se snaží najít východisko, řešení. Výhodou je emocionální prožitek role, situace, osobní angažovanost...

Mentální mapy

- **Myšlenková mapa** (někdy také *mentální mapa*) je graficky uspořádaný text doplněný obrázky s vyznačením souvislostí.
- Po staletí byla využívána k učení, pamatování, grafickému zobrazení nebo řešení problémů.
- <http://www.mappio.com/>
- **Postup:**
 - Začněte ve středu papíru hlavním námětem
 - Využijte obrázků, symbolů, kódů
 - Vyberte hlavní témata a zdůrazněte pomocí velkých a malých písmen
 - Využijte barev
 - Vytvořte si svůj osobní styl tvorby myšlenkových map .

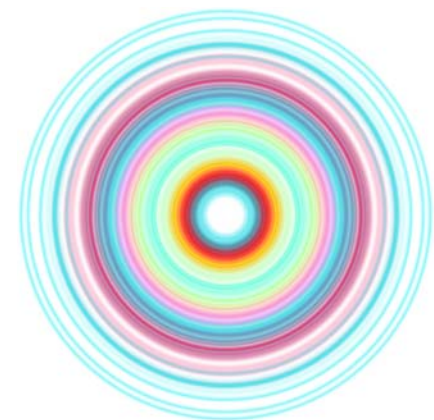

Mentální mapa

TONY BUZAN

Mentální mapování

Praktické cvičení tvořivosti

Tvořivost lze zcela záměrně rozvíjet a cvičit, a to v dětství i dospělosti !
Je zde několik příkladů (převzato) cvičení tvořivosti:

- Jak by se dal zlepšit hrnec na vaření mléka?
- Často vznikají požáry tak, že cigareta vypadne z popelníku a zapálí byt. Vymyslete takové zlepšení popelníku, aby k tomu nedošlo. Popište návrh, nakreslete ho.
- Co by vás mohlo překvapit:
 - na chodbě domu
 - na koncertě
 - na toaletě
 - v hladomorně
- Jak by jste vyjádřili čísla do desíti jen pomocí nuly a jedničky?
- Co by se stalo, kdyby měl člověk svoji paměť uloženou v malém počítači v kapse? Jaké by to mělo důsledky pro školu, život?
- Jak byste použili sponku na spisy, jehlu, noviny, klobouk? Atd.

Tvořiví lidé

- **Kognitivní schopnosti:** divergentní myšlení, vnímavost, nezávislost v hodnocení, přístupnost novým zkušenostem, skepticismus, verbální obratnost, nezaujatost, intuice, schopnost snášet nejasné situace, široké zájmy, preferování složitosti, hravost, nezáměr o detaily, praktické a konkrétní myšlenky.
- **Oblast motivace:** ambicióznost, snaha dosáhnout úspěchu, posedlost tématem, nespokojenost s řešením, volba nesnadného a obtížného úkolu.
- **V oblasti emocionální:** je charakteristická emocionální vyspělost, odvaha, soběstačnost, emocionální a estetická senzitivita.
- **Další vlastnosti:** vynalézavost, vytrvalost, nezávislost, individualismus, nadšení, nízká úroveň úzkostnosti, sebedůvěra, spontaneita, snaha vysvětlovat jevy, smysl pro humor. Tvořivé dívky se mohou jevit jako maskulinní a tvořiví chlapci jako femininní.
- Většina výzkumů uvádí, že **tvořivější jsou muži ve srovnání se ženami**. Patrně to souvisí s kulturními a sociálními rozdíly mezi pohlavími. Mužům je připisována odvaha, nezávislost, autorita, což jsou vlastnosti důležité pro rozvoj tvořivosti.

Tvořiví lidé

Lidé nadměrně tvořiví:

- Nemusí mít vysoce nadprůměrnou inteligenci, nemusejí mít výborný prospěch - často mohou být spíše průměrní, ale dokáží využít intuici, kterou se dostanou pod povrch vnějších souvislostí (a dokáží si připustit, že právě sahají po intuici, nikoli po rozumu).
- Často někdo z jejich rodičů měl tvořivé povolání nebo se zajímal o netradiční zájmy. Sami rodiče tedy byli také tvořiví (a tedy tuto vlastnost pravděpodobně rozvíjeli i u dítěte).
- Vhodnou výchovou podporující tvořivost je spíše nedirektivní, ale ani nadměrně liberální přístup. Důležitý je projev důvěry ve schopnosti dítěte).
- Tvořiví lidé mívají zájmů spíše více než málo, bývají spíše introvertní, samostatní, duchapřítomní, byli nekonformní, ve škole často hodnoceni jako konfliktní s učiteli i spolužáky (sebeprosazující se přístup v kolektivu)

Tvořivý učitel

Úlohou učitele: je postřehnout tvořivý projev dítěte a podpořit a ocenit jej. Žák by neměl být za svou tvořivost trestán!! Tvořivá práce je důležitá ze 3 hlavních důvodů:

- Rozvíjí v žácích schopnost přemýšlet tvořivým způsobem
- Zvyšuje motivaci žáků: tvořivá práce může uspokojovat potřebu seberealizace i potřebu uznání
- Prostřednictvím sebevyjádření dává příležitost zkoumat pocity a osvojovat si schopnosti: žáci potřebují dát svým zážitkům a zkušenostem osobní význam a podělit se o ně s ostatními

Tvořivý učitel

Vztah učitelů k tvořivým dětem:

- Učitelé hodnotí tvořivé chlapce v 1. až 3. třídě jako jedince, kteří mají „hloupé, divoké, darebné“ myšlenky.
- Učitelé také trestají děti, které jsou vytrvalé ve svém přesvědčení, jsou emocionálně senzitivní, a děti, které nejsou ochotny přijmout fakta pouze na základě sdělení bez zkoumání nebo důkazů. Toto chování je ovšem pokládáno za projev tvořivosti.
- Odměňována je zdvořilost, poslušnost, ochota přijmout tvrzení autorit, což jsou vlastnosti vysoce konformních a netvořivých dětí.

Tvořivý učitel

- Učitelé také nepřikládají velkou roli tvořivosti, kladou spíše důraz na osvojení vědomostí a jejich reprodukci. Tvořiví žáci nedostávají také většinou výborné známky. **Známky nejsou spolehlivým prediktorem tvořivosti.**
- Děti jsou si vědomy toho, že projevy tvořivosti jsou trestány. Málo dětí má odvahu postavit se tomuto tlaku a projeviti svoji originalitu a tvořivost.
- Byla zjištěna zajímavá souvislost mezi úrovní tvořivosti učitele a žáka v aritmetice. Nejvyšší úspěšnosti bylo dosaženo, když učitel i žák vykazovali nízkou úroveň tvořivosti. Nejhorší výsledky odpovídaly kombinaci: vysoce tvořivý žák a učitel s nízkou úrovní tvořivosti.

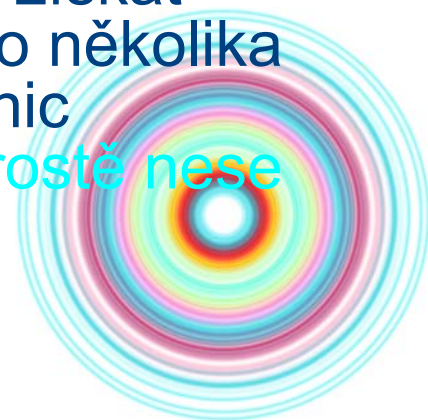
Učitel zamezující tvořivosti

- Mnozí učitelé mají v menší oblibě žáky tvořivé, protože jsou náročnější a často nepříjemní (mají nepříjemné dotazy, jsou nepoddajní, méně poslušní), očekávají od nich trochu horší výkony, než jaké pak děti předvedou. Jedná se často o učitele **nejisté a ješitné**, kteří v neposlušnosti žáků cítí ohrožení vlastní autority.
- Tvořivé aktivity žáků tlumí **autokratický postoj učitele, učitelé autoritářští**, kteří mají tendenci vyvolávat v žácích strach ze špatné odpovědi (žákovi třeba i mimo zkoušení hrozí, že když neodpoví správně, dostane mínus), učitelé, kteří mají **tendenci zesměšňovat špatnou odpověď žáka**, kteří se **brání diskusi**, kteří si **pěstují představu vlastní neomylnosti** a žáci pak mají pocit, že musí být taky neomylní. Žáci pak velmi brzy dostanou zkušenost, že experimentovat se nevyplácí.

Učitel zamezující tvořivosti

- Někdy může žák, který se na něco ptá, budít dojem, že nemá patřičné znalosti.
- Může taky působit dojmem, že chce učitele vytáčet, schválně zlobit.
- Žáci mohou mít taky strach, že jejich dotaz může být považován za "hloupý", takže se raději neptají. Takové obavy omezují rozvoj nejen v případě tvořivosti ale vůbec veškerých kognitivních vlastností.
- Žák by neměl být trestán za to, že se ptá, ani výsměchem učitele či ostatních. Žák by měl získat zkušenost, že dobrý nápad přichází často po několika méně zdařilých, a že se v případě nezdaru nic katastrofálního neděje. Tvořivost s sebou prostě nese riziko a nejistotu.

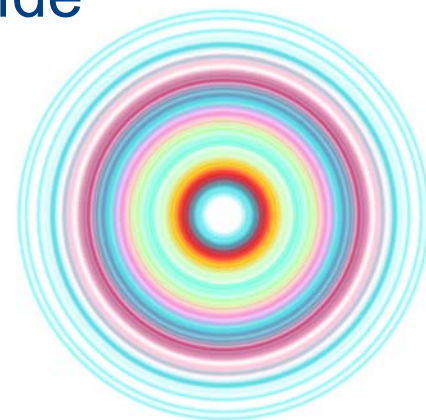
Tvořivé prostředí ve třídě

Důležité je zabezpečit **tvořivou atmosféru ve třídě**.

Atmosféra třídy vytváří: dlouhodobější sociálně-emocionální naladění, zevšeobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků na události ve třídě, pedagogické působení učitele.

Faktory dobrého klimatu ve třídě:

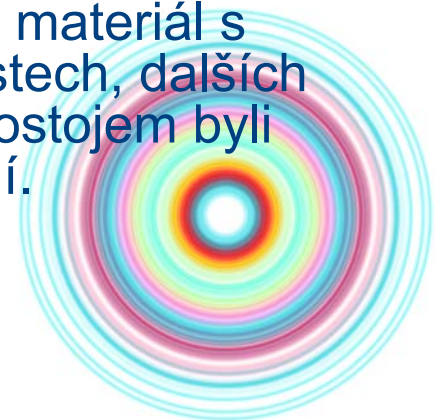
- Emocionální bezpečí třídy
- Efektivita vyučování pro každého žáka ve třídě
- Disciplína ve třídě jako nutný pořádek
- Dobré vedení třídy

Rozvíjení tvořivosti ve vyučování

Postupy rozvíjení tvořivé aktivity:

- **Poskytování zkušeností**, které u dětí zvyšují senzitivitu k podnětům. Experimenty ukázaly, že bezprostřední zkušenost dětí s předměty a činnostmi ovlivňuje kvalitu jejich tvořivosti. Byly srovnány tři skupiny dětí. První skupina měla možnost sledovat objekty pouze na obrazech, druhá dostala pouze slovní popis objektů, činností, barev, zvuků. Třetí skupina měla možnost sledovat objekty bezprostředně. Tato třetí skupina vykazovala největší přírůstek tvořivosti.
- **Rozvoj konstruktivního postoje k informacím**. Jedinci měli zaujímat kritický nebo konstruktivní postoj k informacím; četli různé odborné články a knihy. Jedna skupina byla požádána, aby četla materiál s kritickým postojem, jejím úkolem bylo pouze identifikovat nedostatky. Druhá skupina byla požádána, aby četla materiál s konstruktivním postojem, měla přemýšlet o souvislostech, dalších možnostech využití apod. Jedinci s konstruktivním postojem byli schopni produkovat větší počet originálnějších řešení.

Rozvíjení tvořivosti ve vyučování

- **Poskytnutí příkladu:** Při motivaci ke tvořivým aktivitám bychom neměli jedincům předkládat příklady nebo ilustrace, které by nevhodně formovaly jejich myšlení, neboť mnohdy vyvolávají očekávání, která se těžko překonávají. Experimenty ukazují, že poskytnutí příkladu zvyšuje plynulost a současně redukuje originalitu tvořivé produkce. Chceme-li vyvolat tvořivou aktivitu např. v kreslení, můžeme poskytnout následující instrukci: „Nakresli nějakou pohádkovou bytost.“ Další specifikaci neprovádíme. Na dotazy dětí „Jakou?“ odpovídáme neurčitě, neuvádíme žádný příklad.
- **Hodnocení:** Neposkytovat příliš často hodnotící, komentáře při aktivitě. Bez ohledu na typ (kritika, oprava, nabídnutí jiných možností atd.) mělo negativní vliv na rozvoj tvořivosti. S tímto postupem souvisí i následující.

Rozvíjení tvořivosti ve vyučování

- **Poskytnutí neohodnocených cvičení.** Děti jsou někdy neproduktivní v testech tvořivosti až do té doby, kdy jsou ujištěny, že jejich nápady se „nepočítají“, že mohou produkovat pouze pro svoji radost. Bylo zjištěno, že taková neohodnocená cvičení vedou k tvořivějšímu výkonu. Zdá se však, že tento princip je důležitější pro 1. až 3. třídu a není tak efektivní ve 4. až 6. třídě.
- **Velikost skupiny:** Ve skupinových aktivitách používat spíše malé homogenní skupiny (podle inteligence), abychom redukovali sociální stres mezi členy malých skupin pracujících na tvořivých aktivitách. Experimenty, které seskupovaly žáky podle úrovně inteligence, tento postup potvrdily. V homogenních skupinách (podle inteligence) se objevovalo méně rušivých interakcí a více pozitivních, kooperativních interakcí než ve skupinách heterogenních. Žáci s nižší úrovní inteligence byli mnohem tvořivější v homogenních než heterogenních skupinách.
- **Navození tvořivé atmosféry:** Ujasnění skutečnosti, že tvořivé myšlení a činnosti jsou očekávány. Děti, které dostaly instrukci, že tvořivá aktivita je očekávána, byly mnohem tvořivější než děti, které tuto instrukci nedostaly.

Tvořivý žák

- Je ve vyučování **iniciativnější**, přitom ale jejich iniciativa vychází z jejich osobnosti, ne až na vyzvání učitele nebo dospělé osoby.
- Tvořivé děti obvykle **srší nápady**, návrhy, iniciativou, někdy i nepřiměřenou.
- Je velmi důležité umět podpořit zájem těchto dětí, **nezavrhnout hned nápad** jenom proto, že v takové podobě, jak ho dítě prezentuje, je nerealizovatelný.
- Dále se zjistilo, že tvořivé děti jsou **hovornější**, jejich hovornost se například prosazuje a projevuje ve formě monologů, ve formě vynucování si posluchačů pro své nápady.

Tvořivý žák

- Tvořivé děti si rády **hrají se slovy**, tvoří neologismy, slovní hříčky, rády hovoří vícevýznamově.
- Sledování odhalily i skutečnost, že tvořivé děti a studenti jsou většinou **bystřejší** než jejich spolužáci, ale neodrazí se to na jejich prospěchu.
- Také bývají **expresivnější**, intenzivněji vyjadřují své pocity a zážitky.
- Tvořiví žáci preferují racionální přístup k životu, vnitřní nezávislost, schopnost ovládat se, víc zdůrazňují hodnoty otevřenosti jednotlivce vůči světu.
- Je zajímavé, že učitelé a rodiče považují většinu vlastností, které jsou charakteristické pro tvořivého žáka, za **nežádoucí**. Učitelé nejčastěji charakterizují tvořivého jedince jako zvědavého, zkoumavého, který se často ptá. Pro zvědavost je charakteristická pozitivní reakce na nové, neznámé nebo záhadné elementy prostředí, pozorování okolí, hledání nových zkušeností a vytrvalost ve zkoumání okolí

Postavení tvořivého žáka ve třídě

- Kromě již vzpomínané atmosféry ve třídě, je postavení žáka určené také typem školy a jejím kulturním a preferovaným typy vyučování; dále závisí na osobnosti jedince, vnitřních procesech sociální skupiny, třídy, osobnosti učitele, atd.
- **Negativní vliv na tvořivé projevy ve třídě mohou mít učitelé i spolužáci:**

Učitel

- nečekané dotazy, alternativní odpovědi, atd. považuje za rušivý element a za porušování pravidel
- často nemá rád otázky, které ho zaskočí a a neví na ně hned odpověď, proto se zlobí na tvořivé žáky, kteří jim takové otázky kladou
- často mají sklon opravovat nekonformní myšlení a nápady
- žáci s převahou divergentního myšlení bývají více neoblíbení u učitelů, kteří mají radši nesamostatné, konformní a netvořivé žáky

Spolužáci

- může nastat vyčleňování nekonformního jedince z kolektivu
- může nastat jistý projev netolerance k hravému přístupu některých jedinců
- může se zesilovat tlak na dodržování třídních norem
- může nastat výsměch jedince za netradiční řešení a myšlenky, což může potlačit další projevy tvořivosti

Tvořivé děti v rodině

Charakteristika tvůrčího prostředí v rodině:

- kladný citový postoj
- střední míru řízení a jeho důslednost, svobodnější atmosféra
- vzory a podněty pro zájmové činnosti
- příležitost k samostatné činnosti a k rozhodování
- úcta k individualitě dítěte, důvěra v jeho schopnost jednat odpovědně a správně.
- neprojevovali dominanci, povzbuzovali ho k nezávislosti a akceptovali regresivní tendence v chování dítěte (občasný návrat k dětskému chování).
- Samotní rodiče měli široké a bohaté zájmy. Nesmíme si ovšem představovat, že to vždy byla bezkonfliktní a harmonická rodinná atmosféra. Rodiče na druhé straně mohou svým postojem tlumit rozvoj tvořivosti dítěte tím, že mu mohou vyčítat odlišné zájmy od zájmů vrstevníků a mohou jeho chování ovlivňovat směrem ke konformitě s ostatními dětmi

Závěr

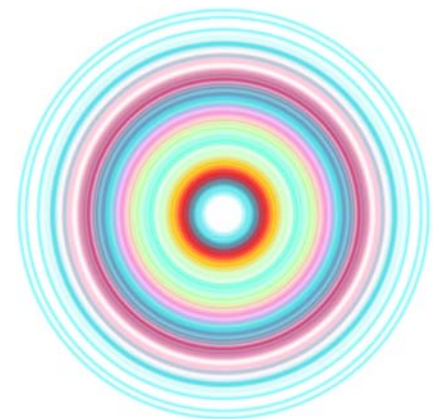
- Tvořivost je vlastnost každého jednotlivce, u každého z nich rozvinutá na různé úrovni. Proto je důležité ji objevit, podchytit a vytvořit prostor na to, aby byla rozvinuta.
- Rozvoj tvořivosti má význam z hlediska rozvoje individuální osobnosti: tvůrčí činnost je zdrojem radosti a uspokojení, má podstatný význam i z hlediska duševního zdraví a životní spokojenosti.

Citace

Závěrem několik citací známých a vysoce tvořivých osobností lidských dějin:

- J. W. Goethe: „Mládež chce být míň poučována, ale víc podněcována.“
- A. Einstein: „Zdá se, že podstatným znakem produktivního myšlení je kombinatorická hra.“
- R. M. Rilke: „Jsem to, co tvořím.“

Literatura

- Dařílek, P., Kusák, P (2001). *Pedagogická psychologie*. Olomouc: UP
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hlavsa, J. (1986). *Psychologické metody výchovy k tvořivosti*. Praha: SPN.
- Lokša, J., & Lokšová, I. (2003). *Tvořivé vyučování*. Praha: Grada.
- Lokša, J., & Lokšová, I. (1999). *Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole*. Praha: Portál.
- Maňák, J. (1998). *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků*. Brno: Masarykova univerzita.
- Sternberg, R. J. (2002). *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál.
- Turek, I. (1996). *Učitel' a tvorivost'*. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy.
- Linhart, J. (1986). *Základy psychologie učení*. Praha: SPN.
- Petty, G. (2000). *Moderní vyučování*. Praha: Portál.

